

HRACHYA HARUTYUNYAN v. Armenia (№ 15028/16)

Обставини справи

Справа стосувалася стверджуваного заявником порушення його права на свободу вираження поглядів за статтею 10 Конвенції у зв'язку з провадженням у справі про образи та наклеп, порушеній проти нього після того, як він повідомив про ймовірну корупційну діяльність свого колишнього колеги у приватному листуванні з керівництвом останнього.

Заявник з 2008 року працював у закритому акціонерному товаристві «Електричні мережі Вірменії» (далі – ЕНА) на посаді начальника відділу безпеки та адміністрування до свого звільнення у 2011 році. У невстановлену дату власник цього акціонерного товариства компанія Inter RAO EES (далі – Компанія) опублікувала на своєму вебсайті оголошення з назвою «Боротьба з корупцією», у якому закликала всіх, хто володіє інформацією про корупційні дії в Компанії, у тому числі про будь-які дії, що завдали або могли завдати матеріальної шкоди, повідомляти таку інформацію за спеціальною електронною адресою. Компанія пообіцяла провести незалежне розслідування і гарантувала, що всі повідомлення залишаться анонімними й конфіденційними.

26 березня 2012 року зі своєї приватної електронної адреси на відповідну адресу електронної пошти заявник надіслав повідомлення, у якому стверджувалося про корупційні дії, включаючи розтрату у великих розмірах, з боку заступника начальника відділу безпеки та контролю ЕНА V. B.

Заявник стверджував, що 11 липня 2012 року начальник служби безпеки Компанії Y. M. зв'язався з ним і попросив про зустріч, на якій показав звіт і запитав, чи заявник є автором. Після того, як заявник підтвердив, що це його звіт, Y. M. попросив підписати роздрукований примірник протоколу.

18 липня 2012 року звіт заявника під грифом «конфіденційно» було передано начальнику відділу безпеки та контролю ЕНА G. Ma., якому було запропоновано перевірити інформацію. Наступного дня G. Ma. представив звіт заявника V. B. та попросив його надати пояснення.

16 серпня 2012 року V. B. подав позов проти заявника за образи й наклеп, вимагаючи вибачень і відшкодування шкоди.

15 липня 2013 року регіональний суд відхилив позов V. B. Регіональний суд постановив, що зроблена заявником заява не була «публічною» в розумінні статті 1087.1 Цивільного кодексу, оскільки була подана в умовах суворой конфіденційності.

12 серпня 2013 року V. B. подав апеляцію.

20 листопада 2013 року Апеляційний цивільний суд скасував рішення регіонального суду та повернув справу на новий розгляд з тієї підстави, що

регіональний суд неправильно витлумачив, що є «публічною заявою». Суд постановив, що поняття «третя особа» означає особу, якій була надана інформація і яка не є позивачем або відповідачем, тоді як регіональний суд не вважав У. М. такою «третьою особою».

15 січня 2014 року Касаційний Суд визнав подану заявником апеляцію з питань права неприйнятною.

3 березня 2015 року, в межах другого кола судового розгляду, регіональний суд частково задовольнив позов V. B., установивши, що повідомлення заявника є публічним висловлюванням у розумінні статті 1087.1 Цивільного кодексу, оскільки було повідомлено третій особі – У. М. – та містило образливу й наклепницьку інформацію. Заявника було зобов'язано публічно вибачитися у той самий спосіб, у який він опублікував свої спірні заяви та сплатити 2 000 000 вірменських драмів (AMD) відшкодування за образу й наклеп. Крім того, його зобов'язали сплатити судові та інші витрати в розмірі 492 128 драм.

25 березня 2015 року заявник подав апеляцію, стверджуючи, зокрема, про порушення статті 10 Конвенції, та посилаючись, серед іншого, на рішення у справах *Zakharov v. Russia*, № 14881/03 від 5 жовтня 2006 року, та *Kazakov v. Russia*, № 1758/02 від 18 грудня 2008 року. Він заперечував, що його заяви були зроблені публічно, що він подав свій звіт, використовуючи свою приватну електронну пошту і в умовах суворої конфіденційності, як запевняла Компанія, але регіональний суд не взяв до уваги цього факту й відхилив оголошення Компанії в Інтернеті як неприйнятне. Крім того, суд не взяв до уваги той факт, що він подав свою заяву у відповідь на заклик Компанії повідомляти про корупційну діяльність.

19 червня 2015 року Апеляційний цивільний суд відхилив апеляцію заявника та залишив без змін рішення регіонального суду; суму відшкодування суд вважав справедливою й фінансово не обтяжливою для заявника.

Подана заявником до Касаційного Суду апеляція з питань права 19 серпня 2015 року була визнана неприйнятною.

До ЄСПЛ заявник скаржився на те, що рішення, ухвалене проти нього за образу й наклеп, порушило його право на поширення інформації, передбачене статтею 10 Конвенції. Він також покликався на пункт 1 статті 6 Конвенції, стверджуючи про порушення його права на захист у зв'язку з відмовою національних судів зобов'язати ЕНА надати певні наявні в неї докази, які заявник вважав важливими для своїх тверджень стосовно V. B.

Оцінка Суду

Загальні принципи оцінки необхідності втручання у реалізацію свободи вираження поглядів були узагальнені у справах *Bédat v. Switzerland* [GC],

№ 56925/08, § 48, 29 березня 2016 року, та *Halet v. Luxembourg* [GC], № 21884/18, §§ 110, 14 лютого 2023 року.

Суд зазначив, що якщо національні органи влади збалансували право за статтею 10 Конвенції із правом за статтею 8 Конвенції, він повинен перевірити, чи застосовували вони під час своєї оцінки критерії, встановлені в його практиці із цього питання, і чи були причини, які спонукали їх прийняти оскаржувані рішення, достатніми й відповідними, щоб виправдати втручання в право на свободу вираження поглядів (див. *Cicad v. Switzerland*, № 17676/09, § 52, від 7 червня 2016 року). У зв'язку із цим ЄСПЛ повинен спочатку встановити, чи можна вважати повідомлення заявника, як він стверджував, викриттям у розумінні його судової практики.

У справі *Halet* Суд постановив, що захист, яким користуються викривачі відповідно до статті 10 Конвенції, ґрунтується на необхідності враховувати обставини, характерні для існування трудових відносин: з одного боку, обов'язку лояльності, стриманості та розсудливості, притаманного відносинам підлеглості, що впливають з них, та, у відповідних випадках, обов'язку дотримуватися встановленого законом обов'язку зберігати таємницю; з іншого боку, економічної вразливості стосовно особи, державної установи чи підприємства, від яких вони залежать у питаннях працевлаштування, та ризику зазнати помсти з боку останніх (див. *Halet*, цит. вище, § 119).

У цій справі Суд, навпаки, мав ухвалити рішення щодо застосовності режиму захисту свободи вираження поглядів викривачів після припинення трудових відносин. Крім того, особливість цієї справи полягала також у тому, що заявник ніколи не звертався до громадськості, а після заклику керівництва свого колишнього роботодавця повідомляти будь-яку інформацію про корупційні дії на підприємстві використовував лише внутрішні канали повідомлення. Таким чином, Суд повинен був узяти до уваги конкретні обставини цієї справи, які відрізняють її від прецедентного права (див. *ibid.*; *Guja*, цит. вище, § 72; *Marchenko v. Ukraine*, № 4063/04, 19 лютого 2009 року; *Heinisch v. Germany*, № 28274/08, ECHR 2011 (витяги); *Bucur and Toma v. Romania*, № 40238/02, 8 січня 2013 року; *Matúz v. Hungary*, № 73571/10, 21 жовтня 2014 року; та *Gawlik v. Liechtenstein*, № 23922/19, 16 лютого 2021 року).

У цьому контексті Суд зазначив, що сучасний європейський підхід полягає в тому, що закінчення трудових відносин не є перешкодою для захисту викривачів. Дійсно, як Рекомендація Комітету міністрів CM/Rec (2014)7 (Принцип 4), так і Директива 2019/1937/ЄС (Стаття 4), хоча остання не є обов'язковою для Вірменії, оскільки вона не є Державою-членом ЄС, поширюють захист свободи вираження поглядів викривачів на колишніх працівників. Аналогічний підхід застосовано в Законі про викривачів, який введено в національне законодавство після того, як відбулися події в цій справі.

З огляду на зазначене, Суд вважав, що за таких обставин, як у цій справі, коли повідомлення про ймовірне професійне правопорушення відбувається після закінчення трудових відносин, режим захисту свободи вираження поглядів викривачів не повинен автоматично припиняти свою дію лише тому, що трудові відносини припинилися. Навпаки, такий захист може, в принципі, застосовуватися за умови, що інформація, яка становить суспільний інтерес, була отримана тоді, коли «викривач» мав привілейований доступ до неї в силу своїх трудових відносин. У таких випадках, коли трудові відносини припиняються, не може бути й мови про наслідки на роботі, але заходи відплати колишньому працівникові можуть набувати інших форм. Важливим є те, чи була шкода, якої зазнав колишній працівник, прямим наслідком розкриття інформації, що охороняється.

На відміну від справ, згаданих вище, заявник у цій справі подав звіт, коли вже не працював у ЕНА. Він не зазнав жодних наслідків на роботі, оскільки його трудові відносини з того часу припинилися. Однак його звіт в основному ґрунтувався на інформації, яку він отримав під час роботи в ЕНА. Більше того, його притягнення до цивільної відповідальності стало прямим наслідком його звіту. Тому, незважаючи на специфічний контекст цієї справи, Суд вказав, що, наскільки це доречно, він застосує загальні критерії та принципи, встановлені у справі *Guja v. Moldova* [GC], № 14277/04, § 72–78, ECHR 2008 та підтверджені у *Halet v. Luxembourg*, що містять в собі: оцінку того, чи були доступні альтернативні канали для розкриття інформації; суспільний інтерес до розкритої інформації; правдивість розкритої інформації; шкода, завдана роботодавцю; чи діяв викривач добросовісно; суворість санкції.

Суд також зазначив, що підхід до викривачів та вищезазначені критерії були встановлені в його практиці ще до подій цієї справи. Тому той факт, що режим захисту, який надається викривачам, був запроваджений у національне законодавство лише після того, як відбулися події в цій справі, не звільняє національні суди від обов'язку зважити відповідні права чи інтереси згідно з процедурами, визначеними Судом, та відповідно до встановлених ним критеріїв.

Застосування вищезазначених принципів до цієї справи

По-перше, Суд зазначив, що національні суди розглядали цю справу як звичайний спір про наклеп і ніколи не застосовували вищезазначені принципи. Це правда, що заявник конкретно не покликався на захист свободи вираження поглядів, що надається викривачам, а скоріше на практику ЄСПЛ щодо повідомлень про порушення в поведінці державних службовців. Однак він навів низку аргументів, що стосуються критеріїв, які застосовуються у справах викривачів, і тим надав національним судам можливість ухвалити рішення в його справі з цієї точки зору.

Внутрішні канали для звітування

На відміну від справ, раніше розглянутих ЄСПЛ, заявник у цій справі не повідомляв про передбачувані неправомірні дії компетентні державні органи або ЗМІ. Замість цього він обрав внутрішні канали повідомлення і подав свій звіт керівництву свого колишнього роботодавця після того, як останній закликав людей ділитися такою інформацією. Більше того, компанія пообіцяла, що всі повідомлення, подані із цього приводу, залишаться анонімними й конфіденційними. У національних судах заявник зазначив, що він скористався процедурою, встановленою компанією для розслідування можливих професійних правопорушень, і надіслав свій звіт на приватну електронну пошту до органу, на який покладено завдання розглядати такі випадки стосовно звітів у рамках конфіденційної процедури. Однак регіональний суд копію оголошення компанії в Інтернеті не прийняв як доказ та відхилив аргументи заявника, вважаючи, що звітувати з таких питань після закінчення його роботи в ЕНА було поза межами його повноважень. Апеляційний суд, зі свого боку, просто зазначив, що заявник розкрив оскаржувану інформацію «третьої особі» в розумінні частини першої статті 1087 Цивільного кодексу і так зробив її «публічною».

На думку Суду, відхиливши наведені вище аргументи заявника, національні суди не взяли до уваги загального контексту справи. Зокрема, як зазначалося вище, особливість цієї справи полягала в тому, що заявник не вдався до публічного розголошення, а обмежився використанням механізму внутрішнього звітування, який був найближчим до джерела проблеми, мав найбільші можливості для її розслідування та повноваження для її виправлення, і який, до того ж мав бути суворо конфіденційним. Метою внутрішнього розслідування було саме підтвердити або спростувати його твердження.

Суд зазначив, що йому важко зрозуміти, яким чином національні суди дійшли висновку, що повідомлення заявника У. М., начальника служби безпеки Компанії, який, як впливає з рішення апеляційного суду, відповідав за розгляд скарг, поданих у рамках внутрішнього розслідування, можна вважати таким, що було зроблено «публічно». Більше того, дорікаючи заявнику в тому, що він не вжив усіх заходів для забезпечення конфіденційності свого звіту, регіональний суд не визначив, яких заходів повинен був вжити заявник, знаючи, що конфіденційність його звіту була предметом обіцянки Компанії. Такий формальний підхід не тільки поставив під загрозу його право на захист, але й може мати стримувальний ефект для будь-якого колишнього або теперішнього працівника, який вирішить повідомити роботодавця про професійну неправомірну поведінку одного з його фактичних працівників. Зацікавленість громадськості у висвітленій інформації

Повертаючись до змісту звіту заявника ЄСПЛ зауважив, що в основному він стосувався випадків зловживання службовим становищем, неналежної поведінки та корупції з боку V. B., високопосадовця ENA на той час. Суд раніше встановив, що інформація, яка стосується незаконних дій або практики, безперечно, становить особливо великий суспільний інтерес (див. *Halet v. Luxembourg*, §§ 134–135, 141), навіть якщо вона стосується відповідальності директорів приватних компаній (див. *Petro Carbo Chem S.E. v. Romania*, № 21768/12), § 43, 30 червня 2020 року) або невиконання податкових зобов'язань організацією, що становить суспільний інтерес (див. *Público - Comunicação Social, S.A. and Others v. Portugal*, № 39324/07, § 47, 7 грудня 2010 року). У зв'язку із цим слід зазначити, що ENA не була звичайною приватною компанією: вона була основним постачальником електроенергії у Вірменії, і, як видається, деякі з її рішень підлягали попередньому схваленню Урядом. Таким чином, ENA та її працівники підлягали ширшому громадському контролю, і розслідування будь-яких звинувачень у зловживанні службовим становищем та корупційних діяннях з боку її посадових осіб, безсумнівно, відповідало суспільним інтересам.

Однак національні суди не розглянули аргументів заявника про те, що його повідомлення було зроблено в інтересах суспільства в будь-який значущий спосіб. Національні суди не розглянули зміст звіту заявника з точки зору його відповідності суспільним інтересам і, крім того, суттєво обмежили обсяг захисту права на свободу вираження поглядів з питань, що становлять суспільний інтерес, яке, згідно з усталеною практикою Суду, не обмежується ЗМІ, а розповсюджується на широку громадськість.

Негативні наслідки повідомлення

Суд повторив, що розкриття інформації може завдати шкоди професійній репутації та діловим інтересам компаній, їхньому комерційному успіху та життєздатності на користь акціонерів та працівників, а також ширшому економічному благу, проте це питання не розглядалося національними судами. В ЄСПЛ також не стверджувалося про заподіяння колишньому роботодавцеві заявника будь-якої шкоди, й за таких обставин не було необхідності розглядати це питання за власною ініціативою.

Що стосується негативних наслідків повідомлення заявника для V. B., Суд повторив, що заявник подав своє повідомлення через внутрішню процедуру звітності, і будь-який вплив на репутацію V. B. був, таким чином, обмеженим за обсягом. Ніщо не вказувало на те, що внутрішнє розслідування, ініційоване повідомленням заявника, завдало надмірної шкоди репутації V. B. Національні суди не пояснили, чому така шкода, характер і обсяг якої, до того ж не був визначений, переважила загальний інтерес у внутрішньому повідомленні про передбачувані акти професійної недбалості, метою якого було забезпечення

підзвітності в ЕНА (порівняйте і протиставте *Medžlis Islamske Zajednice Brčko and Others*), цит. в цій справі, §§ 105-106, де звіт НУО-заявника пізніше просочився в пресу, що посилило його шкідливий вплив на суб'єкта звітування).

Правдивість розкритої інформації та добросовісність

Щодо правдивості інформації національні суди, покликаючись на результати внутрішнього розслідування, проведеного в ЕНА, встановили, що заявник не зміг довести правдивість свого звіту. У зв'язку із цим Суд уже визнав, що за певних обставин інформація, розкрита викривачами, може охоплюватися правом на свободу вираження поглядів, навіть якщо згодом було доведено, що ця інформація є неправдивою або не може бути доведено, що вона є правильною.

Суд насамперед зазначив, що, як вказано у звіті заявника, твердження № 1 походило від національних ЗМІ та заяви колишнього депутата, яку заявник, мабуть, надав національним судам. Однак, суди спочатку відхилили докази, подані в підтримку цієї заяви, а потім дорікнули заявнику в тому, що він не вказав у звіті джерело цього твердження, таким чином, по суті, визнавши останнього його джерелом. Водночас, навіть незважаючи на те, що заявник надав Компанії певні матеріали як докази разом зі своїм звітом, він не міг згодом їх перевірити, оскільки більше не працював у ЕНА. Його звернення до регіонального суду з вимогою до ЕНА надати певні докази, які він не зміг отримати сам, а також його подальші апеляції із цього приводу були безрезультатними.

Стосовно добросовісності заявника Суд зазначив, що в матеріалах справи немає нічого, що вказувало б на те, що оскаржувані заяви були спрямовані насамперед на звинувачення V. B. Твердження Уряду про те, що він склав свій звіт з особистої неприязні, не обговорювалося, не кажучи вже про підтвердження їх національними судами. Варто зазначити, що у своєму звіті заявник конкретно просив Компанію «перевірити викладені факти» і, як зазначено в його апеляційній скарзі в оскаржуваному провадженні, його метою було те, щоб вона розслідувала викладену інформацію. Таким чином, він повідомив компетентний внутрішній орган про поведінку, яка, на його думку, була неправомірною або незаконною (порівн. з *Medžlis Islamske Zajednice Brčko and Others*, цит. вище, §§ 102–103). У цьому контексті адресати розкриття інформації також є елементом оцінки добросовісності заявника (див. згадане вище *Halet*, § 128, і протилежне рішення у справі *Balenović v. Croatia*, № 28369/07, від 30 вересня 2010 року). Як зазначалося вище, заявник не звертався до ЗМІ або будь-якого іншого зовнішнього органу розслідування, а намагався виправити ситуацію, на яку скаржився, в межах самої Компанії.

Суворість санкції

У Суду відсутня інформація про те, чи заявник «вибачився публічно», як цього вимагало рішення національного суду. Водночас Суд вважав, що присудження відшкодування шкоди в будь-якому випадку було суттєвим, оскільки воно призвело до того, що квартира та автомобіль заявника були вилучені виконавчою службою з метою продажу на публічних торгах. Попри відсутність будь-якої інформації про те, чи було продано майно заявника, Суд переконаний, що це могло непропорційно вплинути на нього.

Зваживши всі залучені інтереси ЄСПЛ дійшов висновку, що втручання у право заявника на свободу вираження поглядів не було «необхідним у демократичному суспільстві».

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 27 серпня 2024 року й набуло статусу остаточного 27 листопада 2024 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.